

A kérdések pragmatikája

Schirm Anita

Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék,
Szeged, 6720, Egyetem utca 2.
schirm@hung.u-szeged.hu

Kivonat A kérdések osztályozásánál pragmatikai szempontból a kontextus és ennek tényezői játsszák a legfontosabb szerepet. Félintézményes vitaműsorok valamint egy hitvita nyelvi elemzése során felállítottam egy kérdéstipológiát, amelyben a beszédhelyzetnek az intézményességét, a kérdezőnek és a megkérdezettnek a szerepét, a szereplők kérdésének az illetékességét, valamint a kérdésnek a funkcióját vettem figyelembe. A beszédaktusok segítségével is megvizsgáltam a kérdéseket, azt kutatva, hogy milyen nyelvi cselekvést lehet végrehajtani velük, s ennek milyen nyelvi jelölői vannak.

1 Bevezetés

Dolgozatomban a kérdések pragmatikai szempontú osztályozását mutatom be egy általam létrehozott modell segítségével. A kérdések csoportosításával a hazai és a nemzetközi szakirodalomban többen foglalkoztak, és léteznek már különböző kérdéstipológiák is. Ezek a rendszerezések azonban a kérdések pragmatikai jellegzetességeiről nagyon keveset mondanak. A különböző kérdéstipológiák bemutatása (2.) után felvázolom egy korábbi rendszerezésem (3.), amely már számolt bizonyos pragmatikai tényezőkkel. Ezt a rendszert szinkrón félintézményes moderált vitaműsorok és egy történeti hitvita elemzése során alakítottam ki. Majd rámutatok arra, hogy milyen irányban kellene továbbfejleszteni a kérdéstipológiát a kontextus többi tényezőjének a figyelembevételével (4.). Végezetül (5.) a beszédaktusok segítségével vizsgálom meg a kérdéseket, azt kutatva, hogy milyen nyelvi cselekvést lehet végrehajtani egy kérdés kimondásával, s ennek milyen nyelvi jelölői vannak.

2 Kérdéstipológiák a szakirodalomban

A kérdő mondatokat a szemantikai szerkezetük alapján Kiefer (1983) a következőképpen csoportosította. Vannak az eldöntendő kérdések, a kiegészítendő kérdések, a választó kérdések és a nyitott kérdések. Ezek a válaszalmazataikat tekintve különböznek egymástól.

Ladányi (1962) a kérdések logikájáról szóló tanulmányában a kérdésre adandó válasz tudása alapján különítette el a csoportjait. Ha a válasz a beszélő és a hallgató számára is nyilvánvaló, akkor a kérdés promotív (valamire serkentő, felszólító) illetve

emotív (érzelmet kifejező). Ha a választ a beszélő ismeri, a hallgató viszont nem, akkor pedagógiai kérdéstről van szó, míg fordított esetben, vagyis ha a beszélő nem ismeri a kérdésre adandó választ és a hallgatótól várja azt, akkor informatív kérdéstről van szó.

A nem információkérő kérdéseket a klasszikus retorikák már az ókor óta csoportokba sorolták. A legismertebb kérdésalakzatok közé az interrogatio (retorikai kérdés), az epiplexis illetve a percontatio (szemrehányó kérdés), a subiectio (monologikus dialógus kérdésekkel és feleletekkel), a dubitatio (kétségeskedés) és a communicatio (egy követendő cselekvésmintára vonatkozó kérdés) tartoznak (Szabó G., Szörényi 1988). A retorikai szakirodalomban (Szikszainé 2004) egyéb kérdésfajtaként jelen van még a meditatív kérdés (tűnődő kérdés), a konsenzitív kérdés (egyetértető kérdés) és az attentív kérdés (figyelemfelkeltő kérdés).

A kérdéseket a diskurzuselemzés is vizsgálta és a kérdések funkciója, valamint a diskurzusban betöltött szerepe alapján állított fel különböző kérdéstipológiákat (vö. még Schirm 2004). A nemzetközi szakirodalomban Gruber (2001) a nem információelőhívó kérdéseket két fő csoportra bontotta: a témaváltó kérdésekre (focus shifting questions) és a keresztkérdésekre (opposing questions). Az előbbire az jellemző, hogy a kérdező kiragad egy korábban már említett elemet a beszélgetésből, s ezt helyezi a társalgás középpontjába. A keresztkérdés pedig egy ellentétes állítást fejez ki. A keresztkérdések még tovább bonthatók az alábbi típusokra: explicit keresztkérdés (explicit opposing questions) – az ellentétes álláspont nyíltan ki van mondva; implicit keresztkérdés (implicit opposing questions) – rejtett az ellentét; szónoki keresztkérdés (rhetorical opposing questions) – az ellenvélemény szónoki kérdés formájában van megfogalmazva; torzító keresztkérdés (distorting opposing questions) – hamis következtetés formájában tartalmazza az ellentétes álláspontot; csábító kérdés (enticing question) – a témát egy új aspektusból világítja meg és globálisabb szinten működik.

A diskurzuselemzők közül Ilie (1999) az argumentatív nem standard kérdéseket vizsgálva három típust különített el: a szónoki kérdéseket (rhetorical questions), az ismertető kérdéseket (expository questions) és az echo-kérdéseket (echo questions). A szónoki kérdések lényege a figyelemfelkeltés és a közönségre való hatás. Az ismertető kérdések a beszélgetésben kezdő pozícióban jelennek meg, míg az echo-kérdések a megelőző megnyilatkozást ismétlik meg teljesen vagy részlegesen.

A problémám a diskurzuselemzés kérdéstipológiáival az, hogy ezek bár empirikus-induktív általánosításon alapulnak, mégsem mindig következetesek és gyakran önkényesek. A kérdések szemantikai és pragmatikai csoportjai közt nem lehet 1:1 arányú megfelelést vonni. Továbbá ugyanaz a kérdő mondat a beszédhelyzetnek megfelelően különféle funkciókat is betölthet. A diskurzuselemzés és a retorika kérdéscsoportjainál nem mindig lehet egyértelmű ismérveket megadni a kérdések besorolásához, ugyanis a kommunikációs helyzet a meghatározó tényező. Így az egyes kérdések elnevezését és csoportjait tekintve egy végtelen, nyitott rendszernek tűnhet a kérdéstipológia. Ha a kérdések pragmatikai jellegzetességeit szeretnénk feltárni, akkor a kontextusra és ennek tényezőire kell kiemelt hangsúlyt fektetni.

3 Egy pragmatikai kérdésmodell felé

A kérdések pragmatikai jellemzőinek a feltérképezéséhez korpuszelemzést végeztem, intézményes és félintézményes vitaműsorokat és egy hitvitát elemeztem. A vizsgált anyagban szinkrón és történeti szövegek is helyet kaptak. A szinkrón korpuszt három félintézményes vitaműsor képviselte, közülük kettő televízióműsor volt, az ATV-n 2002-ben sugárzott Médiaegyensúly – Pro és kontra, illetve Közhang című műsorok, egy pedig rádióműsor: a Fiksziórádióban 2001-ben elhangzott Zöldindulás című műsor. Történeti korpuszként pedig az 1660-as sárospataki hitvitát vizsgáltam.

A félintézményes moderált vitaműsorokban szereplő kérdések vizsgálata során a kérdések elkülönítésekor öt fő paraméterrel dolgoztam: ezek a szerep, az illetékesség, a standardság, a szekvenciális hely és a funkció voltak (Schirm 2004). A szakirodalomban e szempontok közül csak a standardságot és a szekvenciális helyet használták eddig osztályozó tényezőként, a többi paraméter bevezetésének az ötlete tőlem származik. A kérdés standardsága azt jelenti, hogy a beszélők ezeket a tudásuk hiányossága miatt alkalmazzák, így verbális választ várnak rá, nem pedig valamilyen nem nyelvi cselekvést. Továbbá a standard kérdésekhez nem kapcsolódik semmilyen argumentatív jelleg. A szekvenciális hely pedig a kérdésnek a fordulóban elfoglalt helyét jelenti.

Ezek mellé a szempontok mellé három új paramétert vettem fel: a szerepet, az illetékességet és a funkciót. Fontosnak tartottam ugyanis, hogy a vitaműsorok két résztvevőtípusa által használt kérdéseket elkülönítsem egymástól, így megkülönböztettem a két szereplőtípus kérdéseit: a moderátori és a vitapartneri kérdéseket. Ennek az elkülönítési jegynek a relevanciáját az adja, hogy a kérdező a félintézményes vitaműsorokban szerephez kötött, ugyanis vannak bizonyos elvárások arra vonatkozóan, ki és milyen jellegű kérdést tehet fel a beszélgetés során. Például a vitapartnernek nem szoktak nyíltan rákérdezni a műsorvezető véleményére, mert közismert, hogy a moderátornak semlegesnek kell maradnia a vita folyamán (Clayman 1992). Ugyanígy nem szokás megkérdőjelezni a moderátor kérdéshez való jogát és a kérdésének a relevanciáját sem. A vitapartnernek viszont egymástól gyakorlatilag bármit és bárhogyan kérdezhetnek. Azt is vizsgáltam továbbá, hogy illik-e az adott szerephez a kérdés, vagyis hogy illetékesnek vagy illetéktelennek tekinthető-e. A kérdések funkcióját is figyelembe vettem, ez alapján három kérdésosztályt különítettem el: a vitairányító kérdéseket, a vitatkozó kérdéseket és a tisztázó kérdéseket. A vitairányító kérdések közé az intézményesen a vita formálására való kérdések sorolhatók, a vitatkozó kérdések közé a vita fenntartására irányuló kérdések tartoznak, míg a tisztázó kérdéseket a standard, tisztán információszerző célzattal feltett kérdések alkotják.

Az öt szempont együttes figyelembevételével az alábbi táblázatban látható kérdéseket különítettem el a félintézményes vitaműsorok elemzésekor. A dolgozat terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy az egyes kérdés csoportokat részletesen, példák és mintaszekvenciák segítségével is bemutassam, ez Schirm 2007-ben olvasható.

kérdéscsoport	szerep	illetékes	standard	szekvenciális hely
1. vitairányító kérdések				
vitaindító	mod	+	-	(vita eleji)F1
ütköztető	mod	+	-	F2
témaváltó	mod	+	+ / -	(vita közbeni)F1
szókratészi	vtp	+	-	F3
2. vitakozó kérdések				
negatív	mod	+	-	F1
vitázó	mod/vtp	+ / -	-	F2
támadó visszhang	mod	+	-	F2
visszatámadó	mod/vtp	+	-	kérdés után
szónoki	vtp	+	-	bárhol
3. tisztázó kérdések				
klasszikus tisztázó	mod	+	+	F2
kétkedő visszhang	mod	+	+	F2
véleménykérő	mod	+	+	F1
vizsgáztató	vtp	+	+	F1
engedélykérő	mod	?	+	pre-F1

1. ábra A félintézményes moderált vitaműsorok kérdései

(a táblázatbeli rövidítések: mod = moderátor; vtp = vitapartner; F = forduló)

Az előnye ennek a taxonómiának az, hogy figyelembe veszi a félintézményes moderált vitaműsorok műfajának a jellegzetességeit, a két résztvevőtípust: a moderátort és a vitapartneret. Megadja továbbá a szerephez való kötődéseket és figyelembe veszi a kérdések funkcióit is, s azt, hogy a kérdéstípusoknak a beszélgetésben betöltött szerepét meghatározza a kérdezőnek a státusza. A vizsgált anyag méretéből adódik azonban, hogy létezhetnek olyan egyéb kérdések is, amelyekre e korpusz nem adott példát, tehát mindenképpen szükséges a korpusz további bővítése. A kérdéscsoportok felállításánál azonban néhol formális és funkcionális szempontok is keveredtek, ezt egy következő verziónál ki kell küszöbölni.

A kérdéstaxonómiának a szerep és az illetékesség paramétere bármilyen műfajú szövegnél használható. A szinkrón korpusz mellett egy 1660-as évekbeli szövegen is leteszteltem a kérdéstipológia elveinek a működését. A választott történeti szöveg a sárospataki hitvita szövege volt. A hitvita célja Báthori Zsófiának és fiának, I. Rákóczi Ferencnek a rekatolizálása volt. A vitát az országbíró, Nádasdy Ferenc kezdeményezte, s a hitvita asztali beszélgetés formájában zajlott le a Rákóczi-palotában. A szóbeli hitviták közül a számításba vehető korpusz behatárolt voltán túl azért esett a választásom erre a vitára, mert országosan ismert hírességek vettek benne részt, s megnyilatkozásait a jegyzőkönyv dialógus formájában szó szerint rögzítette, amely alapján a "hitvita egésze csaknem filmszerűen rekonstruálható" (Kulcsár 1999).

Az elemzés során a szinkrón korpusz vizsgálatához felállított kérdéstipológiát adaptálni kellett, azaz a moderátor és a vitapartner szerepeket módosítani. A hitvitában ugyan nincs külső irányító szerep, viszont a vitatkozó felek nem tekinthetők egyenrangúaknak. Mivel a sárospataki hitvitában Rákóczi Ferencék rekatolizálása volt a cél, ezért megkülönböztethetjük a térítő és a térítendő szerepeket. A térítő szerepben a pápisták (katolikusok) léptek fel, a térítendő szerep pedig a reformátusoké volt. Megfigyelhető, hogy erősen homlokzatromboló kérdéseket csupán a térítők használtak, a térítendők nem. A funkciók, a szerep, az illetékesség, a standardság és a szekvenciális hely a hitvita esetén is megfelelő támpontot adtak a kérdések leírásához.

4 A kérdések kontextusa

Ha a pragmatika szemszögéből szeretnénk leírni és osztályokba sorolni a kérdéseket, akkor legfőbb tényezőként a kontextussal kell számolni. Ugyanis ugyanaz a kérdés mondat a kontextusnak megfelelően különféle funkciókat tölthet be, a funkció pedig nagymértékben függ a kérdezőnek a kontextusbeli szerepétől és attól, hogy a kérdező betartja-e a beszédhelyzetre vonatkozó pragmatikai maximákat, vagy megszegi, megsérti őket. A kérdések pragmatikai csoportjai nem adhatók meg sem a grammatikai forma, sem a dallam alapján, ezek csupán jelölői, de nem megkülönböztető ismérvei a különböző funkciójú kérdéseknek.

A kontextus magában foglalja a kommunikációs körülményeket, vagyis a személyközi viszonyokat és a tér- és időbeli viszonyokat. Ezen túl figyelembe kell még venni azokat a szándékokat és célokat, amelyek érdekében az emberek kommunikálnak. Ezek a különféle szándékok és célok biztosítják, hogy azonos nyelvi formával rendelkező kérdésekkel más és más cselekvést is végre lehet hajtani. A kérdések értelmezéséhez természetesen szükség van még a kérdés témájának az ismeretére, ez is a kontextus része. Vagyis a világról való minden tudásunkat fel kell használni egy kérdés megértéséhez és beazonosításához.

Egy konkrét példa segítségével bemutatom, hogy mennyire fontos a kérdések vizsgálatánál a kontextus figyelembevétele. Sokszor nem csupán a kérdést közvetlenül megelőző, vagy azt közvetlenül követő szekvenciát kell vizsgálnunk a kérdés pontos besorolásához. Például a következő, a Közhang című műsorból való vitarészlet kérdése kontextusból kiragadva egyszerű tisztázást kérő kérdésnek tekinthető, hiszen úgy tűnik, hogy a kérdés csak pusztán információt kér és semmiféle argumentatív szándék nem kapcsolódik hozzá.

A: Hát én ezzel egyáltalán nem értek egyet. Az más kérdés, hogy erről most hallok először, tehát...eddig még semmit nem hallottam róla, de ez így, hogyha ez így igaz

R: **Honnan vannak ezek az információk?**

A: Ha ez így igaz, akkor

B: Ez a cikk, ez egy olv–pedagógus–egy hölgyön keresztül jutott el az egyik jobboldali hetilaphoz

Míg ugyanez a kérdés tágabb szövegkörnyezetbe visszahelyezve teljesen más minősítést kap. A szekvencia folytatása:

R: Megenged nekem egy megjegyzést?

A: Igen.

R: Ha ez így lenne igaz, ahogy azt most ön elmondta

A: Utána lehet nézni, oknyomozó újságírás.

R: Ha ez így lenne igaz, ahogy ön elmondta, akkor tartok tőle, hogy a Magyar Nemzetben olvashattam volna hónapokon keresztül.

A szekvencia folytatása felülírja azt a feltevésünket, hogy egy tisztázó kérdéssel lenne dolgunk minden támadó él nélkül. A folytatás tartalmából ugyanis kitűnik, hogy a moderátornak a *Honnan vannak ezek az információk?* kérdése nem információkérést szolgált, hanem benne volt ebben a vitapartner korábbi állításainak a megkérdőjelezése, amit alátámaszt a későbbi *Ha ez így lenne igaz...* kezdetű feltételes módú állítása is. Ezáltal a kérdés semlegesből arcrombolóvá értékelődött át.

Szintén tisztázást kérő kérdésnek látszanak, de a tágabb kontextusban vizsgálva vitázó kérdéssé alakulnak át a Zöldindulás című vitaműsor alábbi kérdései:

P: Hát ezt, én ebben nem tudok neked mit mondani, a Danone-nak szintén nincs szóvivője most, én vagyok az, akit megbíztak ezzel, illetve a mi cégünket.

R: Akkor te, tehát te tudod, mesélj arról, hogyan készül a Túró Rudi. *Milyen összetétele van? Hány óráig tart egy darabnak az elkészítése?*

P: Ha ezt szeretnéd kérdezni, akkor fogok neked hozni egy termelésirányítót, aki elmondja.

A megelőző kontextus figyelembevételével értelmezhető az idézetbeli kérdések, amelyek valójában a vitapartner kompetenciáját kérdőjelezzik meg. A kérdések tehát pragmatikai szempontból csak a kontextus tényezőinek a vizsgálatával jellemezhetőek, hiszen az egyes kérdéstípusok csupán szövegbeli működésük alapján különíthetőek el megbízhatóan.

A kérdés kontextusát alkotja az a szituáció, amelyben a kérdés elhangzik. Ez a szituáció jellemezhető egyrészt a beszédhelyzet intézményességével, másrészt a résztvevők szerepével és azok illetékességével. A beszédhelyzet intézményessége szerint megkülönböztethetünk hétköznapi, intézményes és félintézményes diskurzusokat (Ilie 1999). Az általam vizsgált korpusz egésze a félintézményes diskurzusok közé sorolható, ami azt jelenti, hogy vannak bizonyos külső elvárások, amelyeket be kell tartani a társalgás során, de a kontroll lényegesen alacsonyabb, mint az intézményes diskurzusok esetén, viszont magasabb, mint egy kötetlen beszélgetés során. A félintézményes diskurzusok intézményes jellegét az adja, hogy vannak szerephez illő és szerephez nem illő megnyilatkozások (ezt osztályozó tényezőként figyelembe is vettem a kérdéscsoportoknál), míg a társalgási jelleg abban nyilvánul meg, hogy a témaváltás, a kérdés feltevése és a fordulók hosszának a szabályozása bármely résztvevő joga.

A személyközi viszonyokat figyelembe véve két jegyértékkel számolhatunk a szerep mentén: a kérdező és a megkérdezett szerepével. Ennek a pontos paramétere műfajról műfajra változik, vitaműsor esetén a moderátor és a vitapartner paraméterek

jelennek meg, hitvitáknál a tértítő és a tértendő a két fél, míg egy bírósági tárgyaláson a bíró és a vádlott áll szemben egymással. Viszont maga a szerep paramétere univerzális. Bármilyen műfajú szöveget vizsgálunk, azt is meg lehet állapítani, hogy illik-e az adott szerephez a kérdés vagy sem, tehát hogy illetékes vagy illetéktelen. A szerep és az illetékesség szempontjainak a bemutatásához következzen egy példa a Közhang című műsorból, ahol azáltal válik illetéktelenné a kérdés, hogy a vitapartner megkérdőjelezi a moderátornak a vitában betöltött szerepét.

R: Jobboldal. Akkor most már azt is tudom, ki kicsoda.

V: Tisztelettel köszöntöm a nézőket. Először is Jusst írhoz lenne egy kérdésem. **Hogy most moderátor lesz vagy vitapartner?**

R: Jaj, ez a szokásos ízé. Jó. Tessenek parancsolni. Én vendéglátó vagyok, házigazda ebben a műsorban, és mint olyan, természetesen vigyázok arra, hogy ne essenek egymásnak a vendégek.

V: De azért hagyja a két vitapartnerünket kibontakozni.

A kérdés kontextusából az is eldönthető, hogy egy kérdés információt kér-e csupán, vagy valamilyen egyéb funkció, illetve argumentatív jelleg kapcsolódik hozzá. Az egyéb funkciók definiálása a legnehezebb. Hiszen egy kérdéssel a pusztán kérdezős kívül lehet kérni, felszólítani, állítani, vitakozni, témát váltani, kapcsolatot fenntartani és még rengetegféle nyelvi cselekvést végrehajtani. A következőkben ezt mutatom be részletesen.

5 A kérdés mint beszédaktus

Austin (1990) beszédaktuselméletének az alap gondolata, hogy a nyelvi megnyilatkozásoknak cselekvésértékük van. A kérdéseket tehát aszerint is lehet tipizálni, hogy milyen beszédettet valósítanak meg. Azt, hogy mit csinál a beszélő egy adott mondat kimondásával, a megnyilatkozásának az illokúciós ereje dönti el.

A kérdő mondatok egy részének a kimondásával a kérdés illokúciós aktusát hajtja végre a beszélő. A kérdéseket Searle (1979) a direktív beszédaktustípusba sorolta, s az alábbi feltételekkel írta le őket. A propozicionális tartalmi feltételre semmilyen kikötés sincsen, ugyanis bármilyen propozíció lehet kérdés. Az előkészületi feltétel szerint a beszélő nem ismeri a választ, továbbá nem világos egyszerre a beszélő és a hallgató számára, hogy a hallgató külön kérés nélkül rendelkezésre bocsátja az információt az adott időpontban. Az őszinteségi feltétel szerint a beszélőnek szüksége van az információra, míg a lényegi feltétel szerint a kérdés ennek az információnak a hallgatótól történő megszerzésére irányuló kísérletnek számít.

Searle (1979) kétféle kérdést különböztetett meg: a valódi kérdést és a vizsgakérdést. A valódi kérdésnél a beszélő tudni szeretné a választ, míg a vizsgakérdésnél azt szeretné tudni, hogy a hallgató ismeri-e a választ.

Fentebb, az első táblázatban szereplő kérdések közül a tisztázó kérdések tartoznak a searle-i kérdés beszédaktus kategóriájába. Ezek a kérdések standard kérdések, s céljuk a hiányzó információ megszerzése. A tisztázó kérdéseket sokszor csupán az intonáció különíti el az egyéb kérdéstípusoktól.

A kérdő mondatok másik részével állítást, kijelentést tesznek a beszélők. Searle szerint bármely p propozíció lehet állítás, ahol a hallgatónak bizonyítékai vannak a propozíció igazságáról, továbbá nem nyilvánvaló egyszerre a beszélő és a hallgató számára, hogy a hallgató tudja, hogy p . Az őszinteségi feltétel kimondja, hogy a beszélő meg van róla győződve, hogy p ., míg a lényegi feltétel annak vállalását jelenti, hogy elismerjük, hogy az állítás a dolgok valóságos állásának felel meg.

A kérdő mondatok állításként való értelmezését bizonyos állandó jegyek, formai jellemzők segítik. Tipikus megvalósulásai alapján az állításként értelmezendő kérdő mondatok három csoportba sorolhatók:

A.) Módosítószót tartalmazó kérdések, például:

Tényleg van Magyarországon sajtószabadság, olyan sajtószabadság, amellyel elégedettek lehetünk tizenkét évvel a demokrácia indulása után? (PÉK : R5) = 'Nincs Magyarországon sajtószabadság'.

B.) Különleges intonációval (hullámzó; az emelkedő-eső befejezés helyett eső befejezés) ejtett kérdések, például:

Hát **Milyen** alapon lehet megmagyarázni a magyarországi médiahelyzetet? (PÉK: A20)= 'Semmilyen alapon sem lehet megmagyarázni a magyarországi médiahelyzetet'.

C.) Tagadószót tartalmazó, ún. negatív kérdések, például:

Nincs abban valami, amit én kérdésként fölvettem az elején, hogy valahogy minthogyha egy új fejezethez ért volna ez a vita? (PÉK : R97) = 'Van abban valami, amit én kérdésként fölvettem az elején'.

A negatív kérdés egy szerkezetileg tagadószavas kérdő mondatot jelöl, amelyet állításként lehet azonosítani. Heritage (2002) szerint a beszélgetés során a partnerek a negatív kérdéseket nem információkérő kérdésnek tekintik, hanem állásfoglalásnak. Ennek megfelelően az ezekre adott reakció egyetértés vagy egyet nem értés lehet. A korpuszban a Pro és Kontra című műsor negatív kérdései is ezt az állítást erősítik meg:

R: Mielőtt bármit is mondana válaszul, hadd kérdezzek valamit. ***Nem lehet, hogy ez a mostani nagyon erős akaratnyilvánítás annak a jele tényleg, hogy érdemes újragondolni az egész 10-12 évet? ... Nem lehet az, hogy egy idő után kénytelenek az emberek levonni a tanulságokat...?***

B: Most én azzal egyetértek, hogy a közszolgálatosság megjelenését, a jelenlegi minőségét újra kell gondolni, hogy miért lett olyan, amilyen.

A kérdések állításként való értelmezésére van egy szabály, az ún. mindenkori állítássá való átértelmezést megkövetelő konvenció (Kocsány 2001). Ennek megfelelően negatív kérdést pozitív állításként értelmezünk, pozitív kérdést pedig negatív állításként. A kérdés az arcrombolást tekintve kevésbé arcfenyegető, mint a kijelentés, ezért van az, hogy viszonylag gyakori az állítások kérdés formájában történő közvetítése. Ezáltal kevésbé lesz agresszív a megnyilatkozás. Az állításként

értelmezendő kérdések közé a retorikai kérdések és a negatív kérdések tartoznak, valamint a vitázó kérdések egy része is ebbe a csoportba sorolható.

A kérdő mondatok harmadikféle használata, amikor a kérdés valamilyen felszólítást jelöl. A korpuszomban felszólításként értelmezhető kérdő mondatot nem találtam, ám a hétköznapi társalgás során gyakori ez a formula. Például a 'Miért ne vennék meg?' kérdésnek egy adott kontextusban lehet 'Vegyük meg!' jelentést tulajdonítani. A felszólításként értelmezett kérdés azonban formailag erősebben kötött, mint az állításként átértelmezett kérdés. Ugyanis csak a nyitott kérdéseket lehet a kontextus és a jelentés fényében felszólításként értelmezni.

A korpusz növelésével egyéb, kérdés formájú beszédaktusra is valószínűleg találnék példát, ezért további terveim közt szerepel még a korpusz bővítése, valamint a kérdések pragmatikai tulajdonságainak egy algoritmizálható modell segítségével való bemutatása. Ez a mostani dolgozat ehhez szolgált előtanulmányként.

5 Összefoglalás

Dolgozatomban a kérdések pragmatikai jellemzőit mutattam be egy vitaműsorokból és hitvitából származó korpusz példáival. A kérdések pragmatikai csoportosításánál a beszédhelyzetnek az intézményességét, a kérdezőnek és a megkérdezettnek a személyét valamint a szereplők kérdésének az illetékességét is figyelembe kell venni. Számolni kell továbbá azzal is, hogy a kérdés segítségével különféle beszédaktusokat lehet végrehajtani, melyek nyelvi jegyeik alapján azonosíthatók.

Irodalom

- Austin, J. L. 1990. *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press. 1962.
Magyarul: *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Clayman, S. E. 1992. Footing in the Achievement of Neutrality: The Case of News Interview Discourse. In Drew, P., Heritage, J. (szerk.) *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press. 163-198.
- Gruber, H. 2001. Questions and Strategic Orientation in Verbal Conflict Sequences. *Journal of Pragmatics* 33. 1815-1857.
- Heritage, J. 2002. The Limits of Questioning: Negative Interrogatives and Hostile Question Content. *Journal of Pragmatics* Vol. 34. 1427-1447.
- Ilie, C. 1999. Question-response Argumentation in Talk Shows. *Journal of Pragmatics* Vol. 31. 975-999.
- Kiefer, F. 1983. A kérdő mondatok szemantikájáról és pragmatikájáról. In Rácz, E., Szathmári, I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 203-230.
- Kocsány, P. 2001. A retorikai kérdések egy lehetséges tipológiája. In Szathmári, I. (sorozatszerk.) *Az alakzatok világa 2*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 7-21.
- Nagy Szikszainé, I. 2004. A kérdésalakzatok egy lehetséges tipológiája. In Büky L. (szerk.) *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 135-142.
- Ladányi, P. 1962. A kérdő mondatok logikai analizéséhez (Egy interrogatív logika vázlata). *Nyelvtudományi Közlemények* 64. 187-207.

- Schirm, A. 2004. A kérdések szerepe a verbális konfliktusban. VII. NMNyK. Budapest: Elérhető: http://www.nytud.hu/NMNyK/eloadas/schirm_eloadas.pdf
- Schirm, A. 2007. A komplex kérdés mint nyelvhasználati stratégia. In: Sinkovics B. (szerk.) *LingDok 6. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 131-154.
- Searle, J. R. 1979. Az illokúciós aktusok szerkezete. In: Pléh, Cs., Terestyéni, T. (szerk.) *Beszédaktus – kommunikáció – interakció* (szöveggyűjtemény). Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 89-90.
- Szabó G. Z., Szörényi L. 1988. *Kis magyar retorika*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Források

- Kulcsár, Á. 1999. A sárospataki hitvita 1660. szeptember 30. – október 1. (Forrásközlés) In: Fazekas, Cs. (szerk.) *Fiatal egyháztörténészek írásai*. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék. 21-46.
- Közhang című műsor videóanyaga. 2002. Elérhető volt: <http://www.magyaratv.hu>
- Pro és kontra – Médiaegyensúly című műsor videóanyaga. 2002. szeptember 5. Elérhető volt: <http://www.magyaratv.hu>
- Zöldindulás című műsor hanganyaga. Elérhető: http://www.fiksradio.hu/zoldindulas/2001/zi_20010410/index.html